

Diecezja pińska (1925–1939). Rys historyczny¹

Marek Hałaburda

WYDZIAŁ HISTORII I DZIEDZICTWA
KULTUROWEGO
UNIWERSYTET PAPIESKI JANA PAWŁA II
W KRAKOWIE

ABSTRACT

The diocese of Pińsk (1925–1939). Historical outline

The main purpose of this article is to present a historical outline of the diocese of Pińsk, showing the most important problems connected with its functioning between 1925 and 1939 (from its beginning till the moment of liquidation of the structures of the diocese when the Soviet army entered Pińsk). In the article following themes will be presented: the territory and the religious structure, bishops working in the diocese, the territorial organization, diocesan institutions, the clergy, orders, and monastic communities working on the area of the diocese till the break-out of the Second World War.

KEY WORDS: bishop Zygmunt Łoziński, the diocese of Pińsk, Polesie

SŁOWA KLUCZOWE: biskup Zygmunt Łoziński, diecezja pińska, Polesie

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 r. i zakończeniu wojny polsko-bolszewickiej z 1920 r. nagłą potrzebą okazało się uporządkowanie spraw terytorialnych Kościoła rzymskokatolickiego. Ścisłej rzecz ujmując: chodziło o dostosowanie granic administracji kościelnej do granic politycznych odrodzonego państwa polskiego. Problem ten został podjęty już na pierwszym zjeździe konferencji episkopatu w Gnieźnie w sierpniu 1919 r. Zadanie przygotowania projektu reorganizacji terytorialnej Kościoła w Polsce powierzono wówczas bp. Henrykowi Przeździeckiemu. Prace prowadzono w latach 1920–1925. W ich trakcie przeprowadzono szerokie konsultacje, którym towarzyszyły liczne spotkania oraz korespondencja biskupów polskich diecezji. Ostatecznym ich zwieńczeniem było podpisanie przez Rzeczpospolitą Polską konkordatu ze Stolicą Apostolską 10 lutego 1925 r. Cały kraj podzielono wówczas na pięć metropolii: gnieźnieńsko-poznańską, warszawską, wileńską, krakowską i lwowską. Szczegółowe granice metropolii, archidiecezji i diecezji zakresliła bulla cyrkumskrypcyjna Piusa XI *Vixdum Poloniae Unitas* z 28 października 1925, wprowadzona w życie przez nuncjusza apostolskiego w Polsce Wawrzyńca Lauriego dekretem *Quum favente Deo* z 11 grudnia 1925 r. W efekcie przeprowadzonych zmian do życia została powołana diecezja ze stolicą w Pińsku. Nowa diecezja wraz z diecezją ze stolicą w Łomży (dotychczas sejneńska,

¹ Artykuł, stanowiący zmienioną wersję wstępu do czterotomowej edycji źródeł pt. *Spis kościołów i duchowieństwa diecezji pińskiej (1926–1939)*, został ogłoszony 8 XI 2014 r. w Drohiczynie na konferencji naukowej poświęconej ks. kardynałowi Kazimierzowi Świątkowi z okazji 100. rocznicy jego urodzin.

² S. Łukomski, *Konkordat zawarty dnia 10 lutego 1925 roku pomiędzy Stołicą Apostolską i Rzeczypospolitą Polską*, Łomża 1934, s. 30, 37–38; B. Kumor, *Projekty zmian w organizacji metropolitalnej i diecezjalnej w Polsce* [w:] *Kościół w II Rzeczypospolitej*, Z. Zieliński, S. Wilk (red.), Lublin 1981, s. 53–61.

³ Biblioteka Litewskiej Akademii Nauk w Wilnie (BLAN), F. 318, b. 27356, k. 6–10. Ks. B. Kumor wylicza 53 parafie przyłączone z diecezji mińskiej i 67 z diecezji wileńskiej. Różnica prawdopodobnie wyniknęła na skutek uznania kilku rektoratów za parafie. Zob. *Granice metropolii i diecezji polskich (1968–1939)*, „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne” (dalej: ABMK), R. 1971, t. 22, s. 337–338.

⁴ *Kościół katolicki w Polsce 1918–1990. Rocznik statystyczny*, L. Adamczuk, W. Zdaniewicz (red.), Warszawa 1991, s. 107.

⁵ A. Dulik, W. Rosowski, *Pińska diecezja* [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 15, S. Wilk (red.), Lublin 2011, kol. 614.

otrzymała teraz nazwę „łomżyńska”) stała się sufraganią utworzonej wówczas wileńskiej prowincji kościelnej².

1. Terytorium i struktura wyznaniowa

Terytorium diecezji utworzyły: część dawnej diecezji mińskiej pozostałej po traktacie ryskim w granicach Rzeczypospolitej oraz część diecezji wileńskiej. Z diecezji mińskiej przeszły dekanaty: Baranowicze (6 parafii), Lachowicze (4), Łuniniec (9), Nieśwież (7), Nowogródek (8), Pińsk (11), Stołowicze (7), Stołpce (4) oraz siedem parafii z dekanatu Raków (nowogródzki): Iwieniec (2 parafie), Kamień, Wołma, Pierszaje, Chotowo i Pralnik. W sumie z diecezji mińskiej przyłączono do diecezji pińskiej 63 parafie. Z diecezji wileńskiej włączono dekanaty: Bielsk (8), Brańsk (9), Brześć (9), Drohiczyn (12), Kobryń (7), Pruzana (6) oraz parafie: Różana, Kosów z dekanatu Słonim oraz Naliboki i Derewna z dekanatu Wiszniew. Łączenie z diecezji wileńskiej do diecezji pińskiej dołączono 55 parafii³.

Nowo powstała diecezja liczyła 50 424 km²⁴. Rozciągała się na obszarze trzech województw: poleskiego, nowogródzkiego i białostockiego. Od północy graniczyła z archidiecezją wileńską i diecezją łomżyńską, na zachodzie – z diecezją podlaską, na południu – z diecezją łucką. Wschodnia granica przebiegała wzdłuż granicy państwowej z ZSRS⁵.

Według spisu powszechnego z 1931 r. obszar ten zamieszkiwało około 1 757 529 osób. Najlicniejszą grupę wyznaniową na tym terenie tworzyli prawosławni. W 1931 r. liczba wyznawców prawosławia wynosiła około 1 252 000 (71,2% mieszkańców diecezji). Drugą pod względem wielkości grupę wyznaniową stanowili katolicy wszystkich obrządków. Zgodnie z danymi spisu powszechnego było to około 303 356 (17,2%) mieszkańców. Kolejną największą grupą byli wyznawcy religii mojżeszowej. W 1931 r. w granicach diecezji żyło ich około 185 032 (10,5%). Ostatnią reprezentatywną grupę

wyznaniową zamieszkującą diecezję pińską stanowili ewangelicy. Tabele spisowe z 1931 r. wykazały, że łącznie luteranów i ewangelików było w diecezji około 3926 (0,22%)⁶. Liczba katolików obu obrządków do końca istnienia diecezji nie zmieniła się w większym stopniu. Według kościelnych danych statystycznych w latach 1932–1939 oscylowała ona w granicach od 300 000 do 315 000⁷.

2. Biskupi

Pierwszym ordynariuszem diecezji pińskiej mianowany został ks. bp Zygmunt Łoziński. Przed objęciem biskupstwa pracował jako: wykładowca w akademii duchownej w Petersburgu, wykładowca w seminarium metropolitalnym mohylewskim z siedzibą w Petersburgu i inspektor tegoż seminarium oraz proboszcz w Kalwarii pod Mińskiem, proboszcz katedry mińskiej i rektor kościoła maltańskiego w Petersburgu. Od 1917 r. pełnił urząd biskupa mińskiego⁸.

Ingres bp. Łozińskiego do katedry pińskiej odbył się 1 maja 1927 r. Diecezja została erygowana wprawdzie półtora roku wcześniej i biskup rezydował w Pińsku już od początku sierpnia 1925 r., jednak decyzją ordynariusza ceremonia została odłożona do chwili pojawienia się możliwości połączenia jej z inną uroczystą okazją. I tak uroczystości zostały powiązane z obchodami 197. rocznicy konsekracji katedry. Wówczas też nastąpiło oficjalne ustanowienie pińskiej kapituły katedralnej⁹. Zygmunt Łoziński pozostawał biskupem w Pińsku do swojej śmierci. Zmarł po ciężkiej chorobie 26 marca 1932 r. Jego doczesne szczątki złożono w podziemiach katedry pińskiej¹⁰.

Następcą zmarłego w opinii świętości ordynariusza na stolicy biskupiej w Pińsku został ks. Kazimierz Bukraba. Konsekracja drugiego w przedwojennych dziejach diecezji pińskiej biskupa nastąpiła 21 sierpnia 1932 r. w kościele pw. św. Kazimierza w Wilnie¹¹. Uroczysty ingres bp. Bukraby do katedry pińskiej odbył się 28 sierpnia 1932 r.¹² Przed otrzymaniem sakry biskupiej i nominacji

6 Obliczenia własne na podstawie: *Drugi powszechny spis ludności z dn. 9 XII 1931. Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Stosunki zawodowe. Województwo poleskie*, Warszawa 1938; *Drugi powszechny spis ludności z dn. 9 XII 1931. Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Stosunki zawodowe. Województwo nowogródzkie*, Warszawa 1938; *Drugi powszechny spis ludności z dn. 9 XII 1931. Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Stosunki zawodowe. Województwo białostockie*, Warszawa 1938.

7 *Elenchus ecclesiarum et cleri diocesis pinscensis pro anno Domini 1932*, Pinski 1932, s. 173; *Spis kościołów i duchowieństwa diecezji pińskiej w R.P. 1933 i 1934*, Pińsk 1933, s. 217; *Spis kościołów i duchowieństwa diecezji pińskiej w R.P. 1935*, Pińsk 1935, s. 223; *Spis kościołów i duchowieństwa diecezji pińskiej w R.P. 1936*, Pińsk 1936, s. 191; *Spis kościołów i duchowieństwa diecezji pińskiej w R.P. 1937*, Pińsk 1937, s. 40–141; *Spis kościołów i duchowieństwa diecezji pińskiej w R.P. 1938*, Pińsk 1938, s. 200; *Spis kościołów i duchowieństwa diecezji pińskiej w R.P. 1939*, Pińsk 1939, s. 206.

8 S. Mazur, *Zygmunt Łoziński – od Boracina do Pińska (1870–1932)* [w:] *Śługa Boży Zygmunt Łoziński. W trosce o Kościół i Ojczyznę*, S. Mazur, T. Syczewski (red.), Drohiczyn 2011, s. 17–20.

9 „Piński Przegląd Diecezjalny” 1927, R. 3, nr 5, s. 2 (dalej jako „PPD”).

10 *Ostatnie chwile życia i śmierć ks. Zygmunta Łozińskiego biskupa pińskiego*, M. Hałaburda (oprac.), Kraków 2013, s. 17–22, 23–24.

11 „Wiadomości Archidiecezjalne Wileńskie” 1932, R. 6, nr 15–16 (z dnia 10 i 25 VIII), s. 205.

12 „PPD” 1932, R. 8, nr 8 (z dnia 28 VIII 1932), s. 1–4.

¹³ *Wspomnienia o księdzu Kazimierzu Bukrabie biskupie pińskim (1885–1946)*, M. Hałaburda (oprac.), Kraków 2013, s. 14–19.

¹⁴ A. Petrani, *Ks. Kazimierz Bukraba biskup piński (1885–1946)*, „*Nasza Przyszłość*” 1972, t. 37, s. 231–242.

¹⁵ *Spis kościołów i duchowieństwa diecezji pińskiej (1926–1939)*, cz. 5, t. 1: *Hierarchia kościelna, instytucje diecezjalne, księża przebywający na studiach, katecheci*, M. Hałaburda (oprac.), Kraków 2014, s. 39.

¹⁶ E. Borowski, *Noty biograficzne o zmarłych kapłanach diecezji pińskiej*, Drohiczyn n. Bugiem 1982, s. 248a (mps w Archiwum Diecezjalnym w Drohiczynie); K. Krasowski, *Biskupi katolicy II Rzeczypospolitej. Słownik biograficzny*, Poznań 1996, s. 175–176.

na biskupstwo pińskie ks. Bukraba przeszedł wszystkie szczeble kariery kościelnej. Pracował jako wikariusz, proboszcz oraz dziekan największego pod względem liczby wiernych dekanatu w diecezji Brześć n. Bugiem. Doświadczenie zdobyte w czasie pracy pozwalało doskonale orientować się w potrzebach duszpasterskich powierzonej mu diecezji i księży w niej zatrudnionych¹³.

Ksiądz biskup Bukraba rezydował w Pińsku do wybuchu wojny. Wkroczenie do Polski Sowieców oraz zniszczenia, jakie niosła za sobą pożoga wojenna, spowodowały u biskupa załamanie nerwowe. Ordynariusz opuścił stolicę diecezji 15 listopada 1939 r. Wyjechał do Lwowa, gdzie przeszedł kurację w tamtejszej klinice uniwersyteckiej. Do Pińska, mimo podejmowanych wielokrotnie starań, nigdy już nie powrócił. Zmarł w Łodzi 7 maja 1946 r. Został pochowany w podziemiach katedry łódzkiej. W 1967 r. trumnę z jego ciałem przewieziono do Drohiczyna n. Bugiem i złożono w podziemiach prokatedry¹⁴.

W 1933 r. diecezja pińska doczekała się biskupa pomocniczego. Został nim ks. Karol Niemira. Sakrę biskupią otrzymał on 15 sierpnia 1933 r. w katedrze pińskiej z rąk bp. Bukraby. Jego nominacja związana była z wcześniejszymi staraniami bp. Łozińskiego, który od chwili powstania diecezji zabiegał u Stolicy Apostolskiej o powołanie sufraganii w Pińsku i Brześciu n. Bugiem. Starania przyniosły skutek rok po śmierci ordynariusza¹⁵.

Zaraz po konsekracji biskupiej ks. Niemira otrzymał nominację na urząd rektora wyższego seminarium duchownego oraz wykładowcy teologii pastoralnej i socjologii. Po wkroczeniu wojsk radzieckich do Pińska we wrześniu 1939 r. został zmuszony do opuszczenia diecezji. W okresie okupacji przebywał głównie w Warszawie. Po wojnie powrócił na teren diecezji pozostałej w granicach PRL. Przez pewien czas rezydował w Hajnówce. W 1948 r. wyjechał do Warszawy. Następnie osiadł na stałe w Czubinie k. Błonia. Tam też zmarł 8 lipca 1965 r. Spoczął na cmentarzu Powązkowskim w Warszawie¹⁶.

Biskupi pińscy w początkowym okresie istnienia diecezji rezydowali w wyremontowanej części gmachu dawnego klasztoru franciszkanów. W 1928 r. rezydencję biskupią przeniesiono do XVIII-wiecznego pałacu Skirmuntów, zakupionego w tymże roku na potrzeby diecezji. Pałac pozostawał siedzibą biskupów pińskich do wybuchu II wojny światowej. Po wkroczeniu Armii Czerwonej do Pińska budynek został zajęty przez wojsko.

Głównym kościołem ordynariusza pińskiego od początku powstania diecezji w 1925 r. do końca jej istnienia pozostawał pofranciszkański kościół pw. Wniebowzięcia NMP w Pińsku¹⁷.

3. Instytucje diecezjalne

Biskup Łoziński przybył do Pińska na statku marynarki wojennej 6 września 1925 r. Miasto liczyło wówczas około 28 tys. mieszkańców. Olbrzymią większość z nich tworzyli wyznawcy religii mojżeszowej – prawie 80%. Drugą pod względem wielkości grupą wyznaniową byli prawosławni liczący 10%. Katolicy stanowili odsetek wynoszący niespełna 10%¹⁸. Podobnie jak w poprzedniej stolicy biskupiej w Mińsku, tak i w Pińsku nie było żadnej instytucji koniecznej do działania biskupstwa. Strukturę duszpasterską i organizacyjną nowo erygowanej diecezji trzeba było utworzyć od podstaw.

Najwcześniej, ponieważ już we wrześniu, w Pińsku rozpoczęło działalność wyższe seminarium duchowne. Zakład został przeniesiony do stolicy diecezji z Nowogródka, gdzie działał dotychczas jako seminarium diecezji mińskiej. Na potrzeby seminarium przeznaczono gmach dawnego klasztoru franciszkanów. Po wykonaniu niezbędnych remontów, 12 września ordynariusz poświęcił budynek wraz z urządzoną w nim kaplicą. Ordynariusz nominował personel wychowawczy i profesorów. Osobiście także opracował plan studiów. Nominację na pierwszego rektora Wyższego Seminarium Duchownego

¹⁷ *Spis kościołów i duchowieństwa diecezji pińskiej (1926–1939)...*, s. 40.

¹⁸ *Artykuły do procesu informacyjnego o cnotach, opinii świętości i cudach Sługi Bożego Zygmunta Łozińskiego biskupa pińskiego 1870–1932*, Drohiczyn n. Bugiem 1954, s. 19 (mps w Archiwum Diecezjalnym w Drohiczynie).

¹⁹ „Miesięcznik Diecezji Mińskiej” 1925, R. 1, nr 8, s. 58.

²⁰ *Elenchus ecclesiarum et cleri diocesis pinskensis pro anno Domini 1926*, Pinski 1926, s. 24–25.

²¹ E. Borowski, *Wyższe Seminarium Duchowne Diecezji Pińskiej 1925–1939*, Drohiczyn n. Bugiem 2000, s. 22.

²² „PPD” 1929, R. 5, nr 2–3 (z dnia 25 lutego), s. 5–6.

²³ *Elenchus ecclesiarum...* [1926], s. 25–29.

²⁴ *Ibidem*, s. 15–19.

²⁵ J. Wasilewski, *Ks. Zygmunt Łoziński biskup piński*, [b.m.] 1939, s. 270 (mps w Archiwum Diecezjalnym w Drohiczyźnie).

²⁶ A. Adamarczuk, *I synod diecezji pińskiej [w:] Żyjemy dla Pana: księga pamiątkowa dedykowana S. Profesor Ewie Józefie Jezierskiej OSU w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, M. Rosik (red.), Wrocław 2005, s. 17–23.

Diecezji Pińskiej otrzymał ks. Witold Iwicki, pełniący dotychczas podobną funkcję w seminarium mińskim z siedzibą w Nowogródku¹⁹.

W pierwszym roku działalności w seminarium naukę rozpoczęło 25 alumnów: I kurs filozoficzny – 14, II kurs filozoficzny – 7, kurs teologiczny – 4²⁰. W pełnym wymiarze seminarium działało od roku szkolnego 1928/1929. Wtedy to alumni uczyli się na wszystkich sześciu kursach: na dwóch filozoficznych i czterech teologicznych²¹.

Jeszcze w 1925 r. działalność wznowiło niższe seminarium duchowne. W pierwszych latach swego istnienia mieściło się ono w Nowogródku. W 1928 r. zostało przeniesione do Drohiczyzna n. Bugiem²². W roku szkolnym 1925/1926 w zakładzie uczyło się łącznie 95 wychowanków. Na trzecim kursie było ich 24, na drugim – 32. Naukę zaś na pierwszym kursie rozpoczęło 39 nowych uczniów²³.

Równie energicznie zaczęto tworzyć struktury kurii biskupiej. Jeszcze w tym samym roku zorganizowany został pion administracyjny kurii, w skład którego wchodził m.in.: wikariusz generalny, kanclerz, wicekanclerz, notariuszowie, oraz pion sądowy, który tworzyli pracownicy sądu. Ponadto zorganizowano urzędy i kolegia doradcze, m.in.: Komisję Administracyjną Dobra Kościelnego, Komisję Liturgiczną, Komisję Artystyczno-Architektoniczną, Komisję „Consilium a Vigilantia” (Czuwania nad moralnością)²⁴. W 1926 r. przy diecezji powstała drukarnia diecezjalna. Od tego też roku w efekcie poczynionych starań rozpoczęto wydawanie „Miesięcznika Diecezji Pińskiej” przekształconego w 1927 r. w „Piński Przegląd Diecezjalny”. Początkowo cenzorem wydawnictw diecezjalnych był sam ordynariusz²⁵. Zakończenie pierwszego etapu prac nad organizacją nowej diecezji oraz budowy jej administracji stanowił synod diecezjalny zwołany przez bp. Łozińskiego w 1929 r.²⁶

To ważne wydarzenie w dziejach diecezji odbyło się w dniach 3–5 września. W tym czasie przeprowadzono trzy uroczyste sesje publiczne. Przewodniczył im

ordynariusz w kościele katedralnym. Konferencje synodalne zaś zorganizowano w jednej z sal seminarium wyższego. W efekcie prac uchwalono 569 statutów, które dostosowywały administrację diecezji oraz metody pracy duszpasterskiej zgodnie z duchem czasu oraz do wymagań Kodeksu prawa kanonicznego. Na mocy uchwał synodu powołano do życia m.in. muzeum i archiwum diecezjalne. Dla instytucji tych w późniejszym czasie planowano opracowanie specjalnych instrukcji²⁷.

Prace nad rozwojem instytucji diecezjalnych kontynuował bp Bukraba. Zaraz po objęciu rządów nowy ordynariusz polecił przeprowadzić remont budynku kurii biskupiej. Wyremontowano jego wnętrza i wyposażono je w nowoczesne urządzenia biurowe. Następnie wybudowano dwupiętrowy dom z przeznaczeniem na mieszkanie dla biskupa pomocniczego oraz księży pracujących w kurii i seminarium duchownym. Uporządkowano także rezydencję biskupią i otaczający ją ogród. W katedrze zainstalowano nowe organy. Nadbudowano dzwonnice, w której zamontowano nowe dzwony²⁸.

Biskup Bukraba przeprowadził reformę wyższego seminarium duchownego. W 1934 r. doszło do zmian personalnych w zarządzie. Dotychczasowego rektora ks. Jana Wasilewskiego zastąpił biskup pomocniczy ks. Karol Niemira. Od 1935 r. w zakładzie obowiązywał nowy statut. W 1937 r. do użytku seminarium oddano folwark z gospodarstwem zapewniający własną aprowizację. Poproszyły się warunki materialne zakładu. Za sprawą zaś gruntownego remontu gmachu seminarium poprawiły się również warunki mieszkaniowe²⁹.

Ordynariusz dbał także o rozwój duchowy i intelektualny wychowanków seminarium i księży pracujących na terenie diecezji. Z jego inicjatywy w gmachu alumnatu odbywały się rekolekcje i kursy duszpasterskie połączone z wykładami. Zapraszano na nie profesorów z uczelni katolickich. Najczęściej do Pińska przybywali wykładowcy z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego³⁰.

27 *Prima Synodus Dioecesisana Pinskensis ab episcopo Sigismundo Łoziński anno 1929 celebrata ab episcopo Casimiro Bukraba anno 1934 promulgata*, Pinski 1934, s. V–LXVII, 3–187.

28 Archiwum Diecezjalne w Drohiczyne n. Bugiem (dalej jako ADD), B. XI/Mon./2, s. 1, Ks. Bronisław Kielbasa do ks. Aleksego Petraniego [ok. 1970 r.].

29 A. Petrani, *op.cit.*, s. 225–226.

30 „PPD” 1934, R. 10, nr 7 (z dnia 17 sierpnia), s. 7; „PPD” 1937, R. 13, nr 3 (z dnia 22 kwietnia), s. 2.

³¹ „PPD” 1935, R. 11, nr 5 (z dnia 24 maja), s. 6–10.

³² „PPD” 1938, R. 14, nr 2, s. 12.

³³ *Elenchus ecclesiarum...* [1926], s. 82.

³⁴ „Miesięcznik Diecezji Pińskiej” 1925, R. 1, nr 1–7, s. 14.

W 1935 r. z inicjatywy biskupa powstało stowarzyszenie „Pomoc Bratnia Duchowieństwa Rzymsko-Katolickiego Diecezji Pińskiej”. Głównym zadaniem stowarzyszenia było niesienie pomocy kapłanom znajdującym się w stanie niezdolności do pracy, udzielanie pożyczek i zapomóg. Stowarzyszenie miało także w niedalekiej przyszłości założyć i prowadzić domy księży emerytów³¹.

Dla rozwoju religijnego i podniesienia poziomu wykształcenia katechetów (świeckich i duchownych) kształcących przyszłą inteligencję katolicką ordynariusz powołał do życia 4 marca 1938 r. Instytut Wyższej Kultury Religijnej. Kurs nauk w instytucie podzielony został na trzy lata. Przez ten czas wykładano przedmioty obejmujące swoim zakresem filozofię chrześcijańską, historię religii, teologię, Pismo św., historię Kościoła, socjologię i zasady funkcjonowania Akcji Katolickiej³².

4. Organizacja terytorialna

Równocześnie z pracami nad budową struktur diecezjalnych prowadzono prace nad uporządkowaniem sieci dekanalnej i parafialnej. Po erygowaniu diecezji podzielono ją na 15 dekanatów: Pińsk, Baranowicze, Bielsk, Brańsk, Brześć, Drohiczyn, Iwieniec, Kobryń, Lachowicze, Łuniniec, Nieśwież, Nowogródek, Pruzana, Stołowicze, Stołpce. Diecezja liczyła 118 parafii i 18 filii. W parafiach i filiach było 111 kaplic i oratoriów³³. W latach 1925–1928 bp Łoziński dokonał reorganizacji diecezji, dostosowując granice dekanatów i parafii do zmieniających się potrzeb duszpasterskich. Przed wprowadzeniem przez papieża Piusa XI bulli cyrkumskrypcyjnej *Vixdum Poloniae unitas* bp Łoziński jeszcze jako ordynariusz miński dekretem z 10 lipca 1925 r. erygował 18 nowych parafii. Wszystkie powołane wówczas do życia parafie, z wyjątkiem dwóch, znalazły się później w granicach diecezji pińskiej³⁴.

W 1926 r. na mocy rozporządzenia ordynariusza dekanat Raków przemianowano na dekanat Iwieniec. Tworzyły go parafie: Iwieniec pw. św. Aleksego, Iwieniec pw. św. Michała Archanioła, Chotowo, Kamień, Naliboki, Pierszaje, Wołma, Pralniki oraz filia Dory. W tym samym roku powołany do życia został dekanat Kosów Poleski. W jego granicach znalazły się parafie: Kosów Poleski, Busiaż (filia), Hrywda (filia), Iwacewicz (filia) z dekanatu Baranowicze, Telechany, Święta Wola (filia) z dekanatu Pińsk; Różana, Mizgiery (parafia projektowana) oraz Olszew, Szczytno z dekanatu Prużana. Ponadto w granicach dekanatu znalazła się parafia obrządku bizantyńsko-słowiańskiego w Bobrowiczach³⁵.

Rok później erygowano dekanat Ciechanowiec. W jego skład – obok Ciechanowca – weszły parafie: Pobikry, Winna z dekanatu Bielsk oraz Granne, Perlejewo, Śledzianów z dekanatu Drohiczyn n. Bugiem³⁶. Po dokonanych regulacjach w 17 dekanatach diecezji było 127 parafii oraz 43 placówki filialne. Na terenie parafii i filii działało 89 kaplic i trzy oratoria³⁷.

W 1935 r., na mocy decyzji bp. Bukraby, do życia został powołany dekanat Janów. Dekanat ten wydzielono z dekanatu pińskiego. W jego granicach znalazły się parafie: Janów, Czerwiszcze, Dolsk, Horki, Kościuszkowicze, Lubieszów, Lubieszów (obrzędek bizantyńsko-słowiański) oraz parafia Bezdzież z dekanatu Kobryń³⁸.

Trzy lata później (1938), dzieląc dekanat Łuniniec, erygowano dekanat Stolin. W jego granicach znalazło się sześć parafii katolickich: Stolin, Dawidgródek, Osowa, Remel, Rubryń, Terebieżów, oraz dwie parafie obrządku bizantyńsko-słowiańskiego: Horodno i Olpień z kaplicą w Chutorach Marylińskich³⁹.

W ostatnim półroczu przed wybuchem II wojny światowej diecezja pińska liczyła 19 dekanatów.

35 *Elenchus ecclesiarum...* [1927], s. 63.

36 ADD, sygn. XII/V/2, Akta ogólne Dziekana Ciechanowieckiego 1927–1959, *Decretum erectionis decanatus ciechanowiensis, 1 X 1927*, (nlb.).

37 *Elenchus ecclesiarum et cleri diocesis pinskensis pro anno Domini 1929*, Pinski 1929, s. 124.

38 „PPD” 1935, R. 11, nr 7, s. 4.

39 „PPD” 1938, R. 14, nr 4, s. 4.

Tabela 1. Dekanaty diecezji pińskiej w 1939 r.

Lp.	Nazwa dekanatu	Lp.	Nazwa dekanatu
1.	piński	11.	kosowski
2.	baranowicki	12.	lachowicki
3.	bielski	13.	łuniniecki
4.	brański	14.	nieświeski
5.	brzeski	15.	nowogródzki
6.	ciechanowiecki	16.	prużański
7.	drohiczynski	17.	stoliński
8.	iwieniecki	18.	stołowski
9.	janowski	19.	stołpecki
10.	kobryński		

Źródło: *Spis kościołów...* [1939], s. 40–146.

W 19 dekanatach zorganizowane były 133 parafie łacińskie i 11 parafii obrządku bizantyjsko-słowiańskiego (podporządkowane dekanatom łacińskim: Kośna, Kuraszewo w dek. Bielsk; Zburaż w dek. Brześć; Lubieszów w dek. Janów; Torokanie w dek. Kobryń; Bobrowicze w dek. Kosów; Delatycze w dek. Nowogródek; Zarzecze w dek. Pińsk; Horodno i Olpień w dek. Stolin; Stołpce w dek. Stołpce). Dodatkowo funkcjonowało 28 rektoratów i 136 kaplic, w których okazyjnie odprawiano Służbę Bożą. W budowie znajdowało się siedem kościołów i trzy kaplice. W stanie organizacji pozostawały trzy nowe parafie oraz w projekcie kolejne trzy. Ponadto władze diecezji planowały utworzenie dziewięciu rektoratów⁴⁰. Zarówno parafie i rektoratów organizujących się, jak i będących na etapie projektu nie zdążono przed wojną zorganizować.

Na obszarze diecezji pińskiej funkcjonowało także pięć parafii wojskowych. Wchodziły one w skład dekanatu ordynariatu polowego Brześć n. Bugiem. Pod względem przynależności do struktur armii znajdowały się na terenie Dowództwa Okręgu Korpusu nr IX (DOK nr IX). Podlegały jurysdykcji biskupa polowego. Były to

następujące parafie garnizonowe: (1) Pińsk – parafia pw. św. Stanisława Kostki; (2) Brześć n. Bugiem – parafia pw. św. Kazimierza; (3) Kobryń – parafia pw. św. Jacka; (4) Baranowicze – parafia pw. św. Antoniego; (5) Prużana – parafia pw. św.św. Piotra i Pawła⁴¹.

5. Duchowieństwo

Największym problemem władz od momentu powstania diecezji był brak kapłanów. Zgodnie ze stanem duchowieństwa na dzień 31 grudnia 1925 r. z diecezją pińską związanych było oprócz ordynariusza 154 kapłanów. Z powodu braku księży większość duchownych pełniła posługę duszpasterską i jednocześnie pracowała w instytucjach centralnych diecezji. Do diecezji należało również sześciu księży obrządku wschodniego. Ponadto w pracy duszpasterskiej księży diecezjalnych wspierało ośmiu zakonników. Pięciu kapłanów pozostawało na emeryturze i pięciu przebywało poza diecezją. Diecezję zamieszkiwało 286 505 katolików obu obrządków. Na jednego kapłana przypadało więc ponad 1700 wiernych. Do obsługi zaś na terenie diecezji było, jak już wspomniano wyżej, 118 kościołów parafialnych i 18 filialnych⁴². Siłą rzeczy taki stan osobowy nie pozwalał obsadzić wszystkich istniejących placówek duszpasterskich. Dodatkowym utrudnieniem w pracy duszpasterskiej była niska gęstość zaludnienia, słabo rozwinięta sieć dróg i specyfika krajobrazu Polesia. W pierwszym roku istnienia diecezji 28 proboszczów obsługiwało po dwie parafie, dziewięciu – po trzy, jeden – cztery. Wakowało 47 wikariatów. Bez obsady pozostawały cztery rektoraty⁴³.

Trudna sytuacja kadrowa w diecezji utrzymywała się do końca lat 20. Nieco poprawiła się w 1932 r., kiedy nastąpiło istotne powiększenie grona duchownych obrządku łacińskiego pracujących w diecezji pińskiej ze 154 (w 1930 r.) do 186 (1932)⁴⁴. Szeregi duchowieństwa pińskiego zaczęli wówczas zasilac wychowankowie pierwszych pełnych kursów wyższego seminarium

41 „Dziennik Rozkazów Ministerstwa Spraw Wojskowych” 1928, R. 11, nr 4, poz. 36, s. 37; „PPD” 1927, R. 3, nr 3, s. 1–2.

42 *Elenchus ecclesiarum...* [1926], s. 82.

43 *Ibidem*, s. 30–76.

44 *Elenchus ecclesiarum et cleri diocesis pinscensis pro anno Domini 1930*, Pinski 1930, s. 104; *Elenchus ecclesiarum...* [1932], s. 173.

45 *Spis kościołów...* [1937], s. 195.

46 *Spis kościołów...* [1939], s. 205.

47 Zob. np. ADS, Akta Kurii Diecezjalnej, AP ks. Jana Zieji, (b. sygn.), s. 68: *Biskup piński Z. Łoziński do biskupa sandomierskiego M. Ryxa, Pińsk 3 XII 1927; ibidem*, s. 70: *Ks. J. Zieja do biskupa sandomierskiego M. Ryxa, Kozienice, 6 VI 1928; PAOB, fond. 2060, op. 1, dz. 68, k. 19–19v, Życiorys ks. Jana Wasilewskiego, 19 X 1937.*

duchownego w Pińsku. W latach 1932–1936 stan kadrowy utrzymywał się na tym samym poziomie. W 1937 r. liczba zatrudnionych księży obrządku łacińskiego wzrosła do 200 osób⁴⁵. I tym razem powiększenie liczby duchowieństwa związane było z sytuacją w wyższym seminarium, a ściślej rzecz ujmując – z dużym zainteresowaniem młodzieży duchownej wstępującej do zakładu na początku lat 30. XX wieku.

Spis duchowieństwa z 1 stycznia 1939 r. wymienia 204 księży pracujących na terenie diecezji. Dziesięciu duchownych przebywało poza diecezją. Czterech z nich wyjechało na studia, sześciu – na kurację dla podreperowania zdrowia. Jeden ksiądz przebywał na emeryturze. Kapłanów obrządku bizantyjsko-słowiańskiego w diecezji pracowało jedenastu. Oczekujących na aplikację pozostawało siedmiu duchownych⁴⁶.

Duży wpływ na uzupełnianie kadr duchownych w pierwszych latach istnienia diecezji miały także działania prowadzone przez pierwszego jej ordynariusza. W diecezji dotkliwie odczuwalny był brak kapłanów nie tylko do pracy duszpasterskiej. Brakowało również księży z odpowiednim wykształceniem, którym można by było powierzyć urzędy w kurii i wykłady seminaryjne. Biskup Łoziński prowadził poszukiwania księży w całym kraju. Korespondował w tej sprawie z ordynariuszami większości polskich diecezji. Zapraszał duchownych do pracy na terenie diecezji pińskiej⁴⁷. Starania ordynariusza w istotny sposób przyczyniły się do poprawy sytuacji kadrowej.

W pierwszym roku istnienia diecezji pracę na Polesiu zdecydowało się podjąć 15 kapłanów z obcych diecezji. W następnych latach takich osób było już 19, w 1930 r. – 38, w 1933 r. – już 56. Liczba księży napływających z innych diecezji zmalała w kolejnych latach. W 1935 r. było ich 47, w 1936 r. – 46, w 1937 r. – 48. W ostatnim półroczu przed wybuchem wojny księży z obcych diecezji na terenie Polesia pracowało 44. Najwięcej spośród nich, co zrozumiałe, rekrutowało się z archidiecezji mohylewskiej – 15. Z diecezji kieleckiej przybyło sześciu

kapłanów. Z diecezji kamienieckiej i łuckiej – po czterech, łódzkiej – trzech. Z archidiecezji krakowskiej, lwowskiej, wileńskiej po dwóch kapłanów, lubelskiej, łomżyńskiej, ryskiej, warszawskiej, wrocławskiej po – jednym. Dla jednego kapłana nie udało się ustalić inkardynacji⁴⁸.

6. Zakony i zgromadzenia zakonne

Na obszarze diecezji w 1925 r. działały tylko trzy klasztory męskie i dwa żeńskie. Swoje domy mieli tutaj jezuici, marianie, michalicy oraz benedyktyнки i siostry franciszkanki od cierpiących⁴⁹.

Zarówno bp Łoziński, jak i jego następca, bp Bukraba, doskonale zdawali sobie sprawę z roli, jaką odgrywają zakony czy też zgromadzenia zakonne w każdej diecezji. Biskup Łoziński, będąc jeszcze biskupem mińskim, w jednym z listów do Jerzego Matulewicza, biskupa wileńskiego, wprost pisał, że „sprawa zakonów jest i u mnie jedną z najbardziej palących”⁵⁰. Podobnie było w Pińsku. Potrzebę sprowadzenia do diecezji zakonników i zakonnic potęgował niedostatek duchowieństwa mogącego prowadzić posługę duszpasterską w rewindykowanych kościołach parafialnych i zakonnych. Obydwaj ordynariusze nieustannie zwracali się do władz zakonnych z zaproszeniami do odzyskiwania swoich dawnych własności lub otwierania na terenie diecezji nowych klasztorów⁵¹. Starania ordynariuszy przyczyniły się w dużej mierze do powolnego odradzania się życia zakonnego na Polesiu, zupełnie zniszczonego przez kasaty zakonów przeprowadzone w czasie zaborów przez władze carskie.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości do Pińska powrócili jezuici. Zajęli swoje dawne zabudowania klasztorne wraz z kościołem św. Stanisława BM, rewindykowane w 1918 r. W 1919 r. otwarli dla wiernych kościół. Po kolejnych dwóch latach uruchomili gimnazjum państwowe. W 1923 r. rozpoczęło działalność kolegium pińskie z wyższymi klasami gimnazjum dla kleryków jezuickich⁵².

48 *Spis kościołów...* [1939], s. 174–176.

49 *Elenchus ecclesiarum...* [1926], s. 79–81.

50 ADD, sygn. IV/Ps/27, s. 2, *Biskup piński Z. Łoziński do biskupa wileńskiego J. Matulewicza (Mińsk, 8 II 1919 r., kopia)*.

51 Zob. np.: ADD, sygn. IV/Ps. 29, *Biskup piński Z. Łoziński do Matki M. Lament (16 VII 1927, kopia)* (nlb.); Archiwum Prowincji Małopolskiej Towarzystwa Jezusowego w Krakowie, sygn. 1296/I, s. 10, *Biskup piński K. Bukraba do o. J. Pachuckiego SJ (28 VII 1936 r.)*.

52 *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, L. Grzebień (oprac.), Kraków 2004, s. 510.

53 S. Matulis, *Marianie za błogosławionego Jerzego Matulaitisa-Matulewicza*, Warszawa–Lublin 2008, s. 208–209.

54 M.A. Różański, *Historia wspólnot michalickich*, t. 1: *Towarzystwo, powściągliwość i praca (1898–1921)*. *Michalicy do 1952 roku. Michalicy do roku 1956*, Marki 2005, s. 99.

55 *Spis kościołów...* [1936], s. 147.

56 P.R. Jankiewicz, *XVIII-wieczne klasztory kapucyńskie na Ukrainie*, Kraków 2014, s. 149–150.

57 *Spis kościołów...* [1938], s. 112–113; J.A. Pielorz, *Oblaci polscy. Zarys dziejów Prowincji Polskiej Misjonarzy Oblatów Maryi Niepokalanej z okazji 50-lecia istnienia 1920–1970*, Rzym 1970, s. 62, 68.

58 A. Pitala, *Przyczynki do dziejów polskiej prowincji pijarów 1642–1992*, Kraków 1993, s. 155.

W 1920 r. do swojego dawnego klasztoru w Raśnej k. Brześcia n. Bugiem powróciło Zgromadzenie Księża Marianów (marianie)⁵³.

Od 1925 r. sześcioklasową szkołę powszechną i męski dom wychowawczy w Dziatkowiczach koło Baranowicz prowadzili księża z Towarzystwa Św. Michała Archanioła (michalicy). Przy szkole działały także warsztaty szewski i krawiecki. Zakonnicy prowadzili poza tym gospodarstwo rolne⁵⁴.

Trzy lata później (1928) w Kobryniu dom założyło Zgromadzenie Braci św. Józefa (III reguły św. Franciszka). W 1935 r. zgromadzenie otworzyło drugą placówkę w Brześciu n. Bugiem⁵⁵.

W 1929 r. do Lubieszowa powrócili kapucyni. Odzyskane w 1933 r. budynki stały się siedzibą Misji Słowiańskiej Klasztoru Kapucynów Obrządku Wschodniego⁵⁶.

W 1932 r. na mocy ugody episkopatu Polski i rządu powstał w Lubieszowie w zabudowaniach klasztoru popijarskiego dom karny dla księży obydwu obrządków skazanych na karę więzienia (tzw. dom demerytów). Placówkę powierzono pod opiekę ojcom ze Zgromadzenia Oblatów Misjonarzy Maryi Niepokalanej (oblaci). Mimo nalegań bp. Łozińskiego ojcowie nie przyjęli w administrację miejscowej parafii, podejmując się jedynie kierownictwa duchowego nad zakładem. Ostatecznie trudności w utrzymaniu karność wśród osadzonych oraz brak entuzjazmu do podjętych obowiązków sprawił, że oblaci po rocznym pobycie opuścili Lubieszów. Na Polecie powrócili kilka lat później – w 1938 r. Przejęli wówczas parafię pw. Przemienienia Pańskiego w Łuninie⁵⁷.

Opuśczone przez oblatów budynki klasztorne w Lubieszowie odzyskali w 1933 r. pijarzy. Władze diecezji powierzyły wówczas zakonnikom prowadzenie tamtejszej parafii przy przylegającym do klasztoru kościele pw. św. Jana Ewangelisty. Ojcowie pijarzy otworzyli tutaj nowicjat oraz niewielką szkołę średnią (od 1934 r.)⁵⁸.

W 1936 r. dwa domy na terenie diecezji otworzyli księża ze Stowarzyszenia Apostolstwa Katolickiego

(pallotyni). Objęli oni duszpasterstwo w parafii Nowosady przy kościele pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa oraz kaplicę pw. św. Krzyża w sali pałacu książąt Sapiehów w gmachu poklasztornym ojców kartuzów w Berezie Kartuskiej⁵⁹. 1 października 1938 r. pallotyni uruchomili trzecią placówkę na terenie diecezji pińskiej – w Koreliczach. Składała się ona z kaplicy, plebani, ogrodu, dużego sadu, parku i pastwiska⁶⁰.

W tym samym roku dom w Chutorach Marylińskich założyli ojcowie studyci obrządku bizantyjsko-słowiańskiego⁶¹.

Spśród zakonów żeńskich najwcześniej po odzyskaniu niepodległości do swojej dawnej siedziby powróciły siostry benedyktynki. Dzięki staraniom podjętym przez ks. Łozińskiego, jeszcze wtedy ordynariusza mińskiego, w 1920 r. siostry ze Staniątek, w pomieszczeniach klasztornych odzyskanych od wojska, wznowiły działalność klasztoru w Nieświeżu⁶².

W 1928 r. do Drohiczyna n. Bugiem przybyły siostry ze Zgromadzenia Sióstr Służki Najświętszej Maryi Panny Niepokalanej (bezhabitowe, Stara Wieś). W 1936 r. otworzyły drugi dom w mieście, a w 1937 r. – trzeci. Dwa lata wcześniej (1935) siostry erygowały dom w Drohiczynie Poleskim⁶³.

W 1923 r. w majątku Grzybowski (pow. Nieśwież) dom założyły siostry ze Zgromadzenia św. Józefa (siostry franciszkanki od cierpiących). Trzy lata później (1926) siostry otworzyły Przytułek św. Józefa dla starszych i chorych kobiet⁶⁴. W lutym 1939 r. zgromadzenie erygowało jeszcze jeden dom na Polesiu. Był to dom w Siejłowiczach⁶⁵.

W 1925 r. w Dziatkowiczach działalność rozpoczęło Zgromadzenie Sióstr św. Michała Archanioła (michalitki). Siostry pomagały przy tamtejszym zakładzie wychowawczym prowadzonym przez michalitów⁶⁶.

Zgromadzenie Córek Najczystszego Serca Najświętszej Maryi Panny (sercanki, bezhabitowe) posiadały dwa domy w Pińsku (od 1929 r.), jeden dom w Orli (od 1929)

59 J. Dyl, *Pallotyni w Polsce w latach 1907–1947*, Lublin 2001, s. 155–156, 158.

60 J. Palyga, *Powrót do korzeni. Pallotyni i pallotyńki na Ukrainie i Białorusi*, Żabki 2005, s. 32.

61 *Spis kościołów i duchowieństwa diecezji pińskiej w R.P. 1939*, Pińsk 1939, s. 158.

62 T. Bernatowicz, *Kościół i klasztor benedyktynek w Nieświeżu* [w:] *Sztuka Kresów Wschodnich*, t. 2, J. Ostrowski (red.), Kraków 1996, s. 130; А.А. Ярашэвіч, *Нясвіжскі кляштар бенедыкцінак* [w:] *Рэлігія і царква на Беларусі: энцыклапедычны даведнік*, Г.П. Пашкоў (Рэд.), Мінск 2001, s. 232.

63 M. Wójcik, *Zgromadzenie Sióstr Służek NMP Niepokalanej*, t. 2: *Rozwój i działalność w latach 1919–1978*, Mariówka 2012, s. 469–470.

64 Л. Міхайлік, *Гісторыя пляцовак сс. Францішканах ад Пакутыючых у Літве і Беларусі ў першай палове XX ст.*, „Studia Theologica Grodensia” 2010, R. 4, s. 186, 188.

65 M. Woźniak, *Zgromadzenie Sióstr Franciszkanek od Cierpiących w latach 1939–1947* [w:] *Żeńskie zgromadzenia zakonne w Polsce 1939–1947*, t. 5, A. Chruszczewski, K. Dębowska, P.P. Gach (red.), Lublin 1898, s. 114.

66 M.A. Róžański, *op.cit.*, s. 174.

67 „PPD” 1931, R. 7, nr 11 (z dnia 24 sierpnia), s. 11; J.R. Bar, *Zgromadzenie Córek Serca Maryi (SS. Sercanek) w latach 1885–1958 (rozwój stanów doskonałości w Polsce, nr 11)*, „Prawo Kanoniczne: kwartalnik prawnohistoryczny” 1980, t. 23, nr 1–2, s. 138.

68 *Elenchus ecclesiarum...* [1930], Pinski 1930, s. 103; F. Rzemieniuk, *Kościół katolicki obrządku bizantyjsko-słowiańskiego (neounia)*, Lublin 1999, s. 120.

69 *Elenchus ecclesiarum...* [1930], s. 103; *Elenchus ecclesiarum...* [1931], s. 115; *Elenchus ecclesiarum...* [1932], s. 127.

70 Archiwum Sióstr Franciszkanek Rodziny Maryi w Krakowie, AZ I 30, *Spisy sióstr i domów Zgromadzenia Sióstr Franciszkanek Rodziny Maryi z 1930 r., z 1938 r., z 1947 r.*

71 A. Zienkiewicz, *Ofiara przyjęta*, Rzym 1968, s. 2–3.

72 *Zgromadzenie Sióstr Urszulanek Serca Jezusa Konającego. Szkic historyczny – stan aktualny*, Z. Rautuszkiewicz (red.), Poznań–Warszawa 1981, s. 167–177.

i jeden w Kobryniu (od 1929). W 1932 r. część sercanek przyjęła obrządek wschodni i podjęła pracę misyjną wśród neounitów. Rok później powstały domy w Lubieszowie i Uhrynczach (1933)⁶⁷.

W 1929 r. dom w diecezji pińskiej założyły Misjonarki Córki Maryi, zgromadzenie obrządku bizantyjsko-słowiańskiego. Siostry prowadziły działalność misyjną przy parafii neounickiej w Zarzeczcu k. Pińska⁶⁸.

Kolejne bezhabitowe zgromadzenie, Zgromadzenie Sióstr od Aniołów, prowadziło przez krótki okres domy w Nowogrodku (1929–1932), Baranowiczach (1929) i Nieświeżu (1930)⁶⁹.

Najwięcej placówek na Polesiu posiadało Zgromadzenie Misjonarek św. Rodziny. Siostry założyły w diecezji pińskiej 13 placówek: Brześć n. Bugiem (1924 r.), Raczkany (1929), Derewna (1929–1933), Łohiszyn (1930–1932), Szereszewo (1931), Krzywoszyn (1931–1936), Prużana (1930), Rudka (1931), Pińsku (dwa domy), Niedźwiedzica (1937) oraz Baranowicze – tu dom pw. św. Anioła Stróża (1938) i dom pw. Niepokalanego Poczęcia (1938)⁷⁰.

Do Nowogrodka w 1929 r. na zaproszenie bp. Łozińskiego przybyły siostry nazaretanki (Zgromadzenie Sióstr św. Rodziny z Nazaretu). Ordynariusz powierzył im opiekę nad kościołem pw. Przemienienia Pańskiego (tzw. fara)⁷¹.

W latach 30. XX wieku w diecezji domy zaczęło zakładać Zgromadzenie Sióstr Urszulanek Serca Jezusa Konającego. Inicjatorkami sprowadzenia pierwszych sióstr do diecezji były początkowo Maria Rodziewiczówna i Jadwiga Skirmuntt. W późniejszym okresie rozmowy na ten temat z matką Urszulą Ledóchowską prowadził osobiście ordynariusz bp Bukraba. Siostry założyły w diecezji pińskiej siedem urszulańskich placówek: w Horodcu (1933–1946), Iłosku (1935–1939), Lubczu (1935–1939), Kobryniu (1936–1946), Horodyszczu (1937–1939), Mołodowie (1937–1939), Janowie (1938–1944), Ostrowie (1938–1940), Krasnoleskach (1938–1939)⁷².

W 1934 r. w Rajcy i w 1937 r. w Nowogrodku powstały domy sióstr ze Stowarzyszenia Misyjnego Sióstr

Pallotynek (pallotyunki)⁷³. Głównym zajęciem i zarazem źródłem utrzymania sióstr w Rajcy były prace w majątku zakupionym od księży pallotyńców. Posiadłość składała się z budynków mieszkalnych i gospodarczych oraz z gruntu o wielkości 60 ha, z czego połowę stanowiły pola uprawne, 20 ha – lasy i 10 ha – sady owocowe. W Nowogródce siostry prowadziły dom starców przy kościele św. Michała, od października 1939 r. pracowały w tamtejszym szpitalu powiatowym⁷⁴.

Ponadto swoje domy na terenie diecezji założyło w 1933 r. Zgromadzenie Sióstr Zmartwychwstania Pańskiego (zmartwychwstanki, habitowe) w Mirze, w 1934 r. Zgromadzenie Sióstr Franciszkanek Rodziny Maryi (franciszkancki, habitowe) w Drohiczynie n. Bugiem oraz w 1938 r. Zgromadzenie Sióstr Służebnic Jezusa w Eucharystii (eucharystki) w Raśnej⁷⁵.

We wszystkich wymienionych wyżej placówkach siostry prowadziły pracę opiekuńczo-wychowawczą i charytatywną: komplety przygotowawcze do gimnazjum, nauczanie na kursach gimnazjalnych, szkoły, internaty dla dziewcząt, ochronki dla sierot, sierocińce, żłobki, przedszkola, przytułki dla ubogich, kursy krawieckie, ambulatoria, stołówki dla bezrobotnych, domy noclegowe dla bezdomnych kobiet, koła gospodyń wiejskich, czytelnie i wypożyczalnie książek. Wszędzie nauczały religii. Pracowały także w szpitalach państwowych oraz w gospodarstwach. Sprawowały opiekę nad zakrystiami, kościołami (organistki, kancelistki) i plebaniami. Zakładały także stowarzyszenia religijne, m.in. Krucjaty Eucharystyczne, Arcybractwa Straży Honorowej, Kółka Żywego Różańca⁷⁶.

Zakończenie

Dynamiczny rozwój diecezji zahamował wybuch II wojny światowej. W wyniku represji hitlerowskich i sowieckich życie straciło 64 księży, czyli 30% przedwojennego stanu personalnego diecezji⁷⁷. Po wojnie nastąpił podział

73 A. Kozłowski, *Uroczystość u sióstr pallotynek w Rajcy*, „Królowa Apostołów” 1938, R. 7, nr 10, s. 318–319.

74 J. Pałyga, *op.cit.*, s. 306–308.

75 *Spis kościołów i duchowieństwa diecezji pińskiej w R.P. 1935*, Pińsk 1935, s. 189; M.L. Mistecka, *Zmartwychwstanki. Charyzmat i dzieje 1891–1991*, t. 2, Lublin 2000, s. 103–104; H. Strzelecka, *Początki Zgromadzenia Sióstr Służebnic Jezusa w Eucharystii (1923–1945)* [w:] *Studia z historii Kościoła w Polsce*, t. 7, H. Wyczański (red.), Warszawa 1987, s. 295.

76 *Wspomnienia Sióstr Julii Nowak i Alojzy Strömich*, T.A. Frącek (oprac.), Warszawa–Niepokalanów 2009, s. 197, 235; A. Stabińska, *W dziękczynieniu trzeba wyprzedzać słońce. Ks. Alojzy Majewski SAC*, Poznań 1997, s. 159–160; *Zgromadzenie sióstr urszulanek...*, s. 167–177.

77 E. Borowski, *Martyrologia duchowieństwa diecezji pińskiej w latach 1939–1956* [w:] *Martyrologia duchowieństwa polskiego 1939–1956*, B. Bejze, A. Gliński (red.), Łódź 1992, s. 113–118.

diecezji na dwie części. Większość jej terytorium weszła w skład BSRR. Skrawkiem diecezji pińskiej pozostającej w granicach PRL zarządzał administrator apostolski rezydujący w Drohiczynie n. Bugiem. W Polsce nazwa „diecezja pińska” została wymazana z oficjalnego obiegu. Administratorzy apostolscy rezydujący w Drohiczynie n. Bugiem zamiast niej używali określenia „diecezja w Drohiczynie n. Bugiem”. 5 czerwca 1991 r. papież Jan Paweł II z polskich terytoriów diecezji pińskiej erygował diecezję drohiczyńską. W ZSRS prowadzona przez komunistów polityka prowadziła do systemowego niszczenia wszelkich przejawów wiary w Boga. Głównym celem ataków stał się Kościół katolicki, jego instytucje duszpasterskie oraz duchowieństwo. Większość świątyń zamknięto i zamieniono na obiekty świeckie. Wszyscy księża, którzy nie wyjechali w ramach repatriacji do Polski, znaleźli się w sowieckich obozach pracy. I w końcu na początku lat 90. po okresie ucisku i prześladowań wraz z odrodzeniem Kościoła katolickiego na Białorusi odrodziła się diecezja pińska, będąca obecnie jedną z czterech diecezji obrządku łacińskiego w tym kraju i wchodząca w skład metropolii mińsko-mohylewskiej.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA RĘKOPIŚMIENNE

Archiwum Prowincji Małopolskiej Towarzystwa Jezusowego w Krakowie (AJKr)

sygn. 1296/I, *Pachucki Józef S.J. Korespondencja do niego od różnych osób z lat 1936–1939.*

Archiwum Sióstr Franciszkanek Rodziny Maryi w Krakowie (ARM)

sygn. AZ I 30, *Spisy sióstr i domów Zgromadzenia Sióstr Franciszkanek Rodziny Maryi z 1930 r., z 1938 r., z 1947 r.*

Archiwum Diecezjalne w Drohiczynie n. Bugiem (ADD)

sygn. B. XI/Mon./2, Ks. B. Kielbassa. *Wspomnienia ze współpracy ze śp. Kazimierzem Bukrabą biskupem pińskim na stanowisku kanclerza kurii od roku 1933–1939.*

sygn. Ł. IV/Ps/27, *Listy Sługi Bożego Biskupa Zygmunta Łozińskiego do Błogosławionego Jerzego Matulewicza (kserokopia z Archiwum Wileńskiego).*

sygn. Ł. IV/Ps/29, *Kserokopia listów Sługi Bożego Bpa Z. Łozińskiego do matki B. Lament założycielki Zgrom. Sióstr Misjonarek Świętej Rodziny.* Archiwum Diecezji Sandomierskiej (ADS).

b.sygn. Akta Kurii Diecezjalnej, AP ks. Jana Zieji.

Biblioteka Litewskiej Akademii Nauk w Wilnie (BLAN)

fond. 318, b. 27356, Vilniaus ir Pinsko vyskupijų kurijų susirašinėjimas dėl parapijų, atitekusių iš Vilniaus arkivyskupijos Pinsko vyskupijai. Yra Pinsko vyskupijos parapijų sąrašas, taip pat Pinsko vyskupijai perduotų parapijų, rektoratų ir vikariatų registras bei statistinės žinios.

Państwowe Archiwum Obwodu Brzeskiego w Brześciu (PAOB)

fond. 2060, op. 1, dz. 68, Teczka personalna: Ks. Jan Wasilewski.

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

Artykuły do procesu informacyjnego o cnotach, opinii świętości i cudach Sługi Bożego Zygmunta Łozińskiego biskupa pińskiego 1870–1932, Drohiczyn n. Bugiem 1954, s. 19 (mps w Archiwum Diecezjalnym w Drohiczynie).

Drugi powszechny spis ludności z dn. 9 XII 1931. Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Stosunki zawodowe. Województwo białostockie, Warszawa 1938.

- Drugi powszechny spis ludności z dn. 9 XII 1931. Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Stosunki zawodowe. Województwo nowogródzkie*, Warszawa 1938.
- Drugi powszechny spis ludności z dn. 9 XII 1931. Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Stosunki zawodowe. Województwo poleskie*, Warszawa 1938.
- Elenchus ecclesiarum et cleri dioecesis pinskensis pro anno Domini 1926*, Pinski 1926.
- Elenchus ecclesiarum et cleri dioecesis pinskensis pro anno Domini 1927*, Pinski 1927.
- Elenchus ecclesiarum et cleri dioecesis pinskensis pro anno Domini 1928*, Pinski 1928.
- Elenchus ecclesiarum et cleri dioecesis pinskensis pro anno Domini 1929*, Pinski 1929.
- Elenchus ecclesiarum et cleri dioecesis pinskensis pro anno Domini 1930*, Pinski 1930.
- Elenchus ecclesiarum et cleri dioecesis pinskensis pro anno Domini 1931*, Pinski 1931.
- Elenchus ecclesiarum et cleri dioecesis pinskensis pro anno Domini 1932*, Pinski 1932.
- Łukomski S., *Konkordat zawarty dnia 10 lutego 1925 roku pomiędzy Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską*, Łomża 1934.
- Ostatnie chwile życia i śmierć ks. Zygmunta Łozińskiego biskupa pińskiego*, M. Hałaburda (oprac.), Kraków 2013.
- Prima Synodus Dioecisana Pinskensis ab episcopo Sigismundo Łoziński anno 1929 celebrata ab episcopo Casimiro Bukraba anno 1934 promulgata*, Pinski 1934.
- Spis kościołów i duchowieństwa diecezji pińskiej w R.P. 1933 i 1934*, Pińsk 1933.
- Spis kościołów i duchowieństwa diecezji pińskiej w R.P. 1935*, Pińsk 1935.
- Spis kościołów i duchowieństwa diecezji pińskiej w R.P. 1936*, Pińsk 1936.
- Spis kościołów i duchowieństwa diecezji pińskiej w R.P. 1937*, Pińsk 1937.
- Spis kościołów i duchowieństwa diecezji pińskiej w R.P. 1938*, Pińsk 1938.
- Spis kościołów i duchowieństwa diecezji pińskiej w R.P. 1939*, Pińsk 1939.
- Spis kościołów i duchowieństwa diecezji pińskiej (1926–1939)*, cz. 5, t. 1: *Hierarchia kościelna, instytucje diecezjalne, księży przebywający na studiach, katecheci*, M. Hałaburda (oprac.), Kraków 2014.
- Wspomnienia o księdzu Kazimierzu Bukrabie biskupie pińskim (1885–1946)*, M. Hałaburda (oprac.), Kraków 2013.
- Wspomnienia Siostr Julii Nowak i Alojzy Strömich*, T.A. Frącek (oprac.), Warszawa–Niepokalanów 2009.

OPRACOWANIA

- Adamarczuk A., *I synod diecezji pińskiej* [w:] *Żyjemy dla Pana: księga pamiątkowa dedykowana S. Profesor Ewie Józefie Jezierskiej OSU w siedemdziesiąt rocznicę urodzin*, M. Rosik (red.), Wrocław 2005, s. 17–23.
- Bar J.R., *Zgromadzenie Córki Serca Maryi (SS. Sercanek) w latach 1885–1958 (rozwój stanów doskonałości w Polsce, nr 11)*, „Prawo Kanoniczne: kwartalnik prawnohistoryczny” 1980, t. 23, nr 1–2, s. 87–161.
- Bernatowicz T., *Kościół i klasztor benedyktynek w Nieświeżu* [w:] *Sztuka Kresów Wschodnich*, t. 2, J. Ostrowski (red.), Kraków 1996, s. 127–146.
- Borowski E., *Martyrologia duchowieństwa diecezji pińskiej w latach 1939–1956* [w:] *Martyrologia duchowieństwa polskiego 1939–1956*, B. Bejze, A. Gliński (red.), Łódź 1992, s. 97–122.
- Borowski E., *Noty biograficzne o zmarłych kapłanach diecezji pińskiej*, Drohiczyn n. Bugiem 1982 (mps w Archiwum Diecezjalnym w Drohiczynie).
- Borowski E., *Wyższe Seminarium Duchowne Diecezji Pińskiej 1925–1939*, Drohiczyn n. Bugiem 2000.
- Dulik A., Rosowski W., *Pińska diecezja* [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 15, S. Wilk (red.), Lublin 2011, kol. 614.
- Dyl J., *Pallotyni w Polsce w latach 1907–1947*, Lublin 2001.
- Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, L. Grzebień (oprac.), Kraków 2004.
- Jankiewicz P.R., *XVIII-wieczne klasztory kapucyńskie na Ukrainie*, Kraków 2014.
- Kościół katolicki w Polsce 1918–1990. Rocznik statystyczny*, L. Adamczuk, W. Zdaniewicz (red.), Warszawa 1991.
- Kozłowski A., *Uroczystość u sióstr pallotynek w Rajcy*, „Królowa Apostołów” 1938, R. 7, nr 10, s. 318–319.
- Krasowski K., *Biskupi katoliccy II Rzeczypospolitej. Słownik biograficzny*, Poznań 1996.
- Kumor B., *Granice metropolii i diecezji polskich (968–1939)*, „ABMK” 1971, t. 22, s. 319–402.
- Kumor B., *Projekty zmian w organizacji metropolitalnej i diecezjalnej w Polsce*, [w:] *Kościół w II Rzeczypospolitej*, Z. Zieliński, S. Wilk (red.), Lublin 1981, s. 56.
- Matulis S., *Marianie za błogosławionego Jerzego Matulaitisa-Matulewicza*, Warszawa–Lublin 2008.
- Mazur S., *Zygmunt Łoziński – od Boracina do Pińska (1870–1932)* [w:] *Sługa Boży Zygmunt Łoziński. W trosce o Kościół i Ojczyznę*, S. Mazur, T. Syczewski (red.), Drohiczyn 2011, s. 17–20.

- Mistecka M.L., *Zmartwychwstanki. Charyzmat i dzieje 1891–1991*, t. 2, Lublin 2000.
- Pałyga J., *Powrót do korzeni. Pallotyni i pallotyunki na Ukrainie i Białorusi*, Ząbki 2005.
- Petrani A., *Ks. Kazimierz Bukraba biskup piński (1885–1946)*, „Nasza Przeszłość” 1972, t. 37, s. 209–242.
- Pielorz J.A., *Oblaci polscy. Zarys dziejów Prowincji Polskiej Misjonarzy Oblatów Maryi Niepokalanej z okazji 50-lecia istnienia 1920–1970*, Rzym 1970.
- Pitala A., *Przyczynki do dziejów polskiej prowincji pijarów 1642–1992*, Kraków 1993, s. 155.
- Różański M.A., *Historia wspólnot michalickich*, t. 1: *Towarzystwo powściągliwość i praca (1898–1921). Michalicy do 1952 roku. Michalicy do roku 1956*, Marki 2005.
- Rzemiński F., *Kościół katolicki obrządku bizantyjsko-słowiańskiego (neounia)*, Lublin 1999.
- Stabińska A., *W dziękczynieniu trzeba wyprzedzać słońce. Ks. Alojzy Majewski SAC*, Poznań 1997.
- Strzelecka H., *Początki Zgromadzenia Sióstr Służebnic Jezusa w Eucharystii (1923–1945)* [w:] *Studia z historii Kościoła w Polsce*, t. 7, H. Wyczawski (red.), Warszawa 1987.
- Wasilewski J., *Ks. Zygmunt Łoziński biskup piński*, [b.m.] 1939 (mps w archiwum prywatnym autora).
- Woźniak M., *Zgromadzenie Sióstr Franciszkanek od Cierpiących w latach 1939–1947* [w:] *Żeńskie zgromadzenia zakonne w Polsce 1939–1947*, t. 5, A. Chruszczewski, K. Dębowska, P.P. Gach (red.), Lublin 1898.
- Wójcik M., *Zgromadzenie Sióstr Służek NMP Niepokalanej*, t. 2: *Rozwój i działalność w latach 1919–1978*, Mariówka 2012.
- Zienkiewicz A., *Ofiara przyjęta*, Rzym 1968.
- Zgromadzenie Sióstr Urszulanek Serca Jezusa Konającego. Szkic historyczny – stan aktualny*, Z. Rauluszkiewicz (red.), Poznań–Warszawa 1981.
- Міхайлік Л., *Гісторыя пляцовак сс. Францішканак ад Пакуцьчючых у Літве і Беларусі ў першай палове XX ст.*, „Studia Theologica Grodensia” 2010, R. 4, s. 186, 188.
- Ярашэвіч А.А., *Нясвіжскі кляштар бенедыкцінак* [w:] *Рэлігія і царква на Беларусі: энцыклапедычны даведнік*, Г.П. Пашкоў (Рэд.), Мінск 2001, s. 232.

CZASOPISMA

- „Dziennik Rozkazów Ministerstwa Spraw Wojskowych” 1928, R. 11, nr 4.
- „Miesięcznik Diecezji Mińskiej” 1925, R. 1, nr 1–7.
- „Miesięcznik Diecezji Mińskiej” 1925, R. 1, nr 8.

- „Piński Przegląd Diecezjalny” 1927, R. 3, nr 3.
„Piński Przegląd Diecezjalny” 1927, R. 3, nr 5.
„Piński Przegląd Diecezjalny” 1927, R. 3, nr 10.
„Piński Przegląd Diecezjalny” 1929, R. 5, nr 2-3.
„Piński Przegląd Diecezjalny” 1932, R. 8, nr 8.
„Piński Przegląd Diecezjalny” 1934, R. 10, nr 7.
„Piński Przegląd Diecezjalny” 1935, R. 11, nr 7.
„Piński Przegląd Diecezjalny” 1935, R. 11, nr 5.
„Piński Przegląd Diecezjalny” 1937, R. 13, nr 3.
„Piński Przegląd Diecezjalny” 1938, R. 14, nr 2.
„Piński Przegląd Diecezjalny” 1938, R. 14, nr 4.
„Wiadomości Archidiecezjalne Wileńskie” 1932, R. 6, nr 15-16.
-